

LİBERALİZM NEDEN ÇÖKTÜ?

PATRICK J. DENEEN

VakıfBank Kültür Yayınları: 0161
İnsan ve Toplum: 013

LİBERALİZM NEDEN ÇÖKTÜ?
PATRICK J. DENEEN

Özgün adı
Why Liberalism Failed?

Türkçesi
İsmail Hakkı Yılmaz

Proje Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Semih Türkoğlu

Son Okuma
Mehmet Arıkan

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022
© 2018 by Patrick J. Deneen
Originally published by Yale University
Press

ISBN 978-625-7447-74-4

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ağustos 2022

LİBERALİZM
NEDEN
ÇÖKTÜ?

PATRICK J. DENEEN

TÜRKÇESİ
İSMAİL HAKKI YILMAZ

PATRICK J. DENEEN

1964 doğumlu Amerikalı siyaset bilimi profesörü olan Deneen'in çalışmaları Amerikan liberal demokrasisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Princeton, Georgetown gibi üniversitelerde ders vermiş olan yazar, Amerikan siyasetinin kökenleri, demokrasi tartışmaları, muhafazakarlık, anayasalar üzerine dersler vermektedir. Birçok araştırma eseri kaleme almış olan Deneen Avrupa ve Amerika'da fikirleri hem siyasetçiler hem de siyaset bilimciler tarafından çokça takip edilen yazarlar arasındadır. Deneen'in öne çıkan diğer kitapları şunlardır: *Conserving America? Thoughts on Present Discontents*, 2016; *Democratic Faith*, 2005.

İSMAİL HAKKI YILMAZ

1961'de Ordu'da doğdu. Askeri okul ve üniversitenin ardından, başta *Güneş*, *Aktüel*, *Nokta*, *Radikal*, *NTV* ve *Milliyet* olmak üzere, çeşitli dergi, gazete ve televizyon kanallarında muhabir, editör ve yazar olarak çalıştı. Uzun zamandır Yaprak, Haziran, Alfa, Boyut, Pinhan, İş Bankası Kültür Yayınları ve VakıfBank Kültür Yayınları gibi yayınevlerine kitap çevirileri yapmaktadır. Yılmaz'ın VakıfBank Kültür Yayınları'ndan yayımlanan çevirileri şunlardır: *Gazâli: İslam'ın Dirilişi* (2019) ve *Sâdi: Hayatın, Aşkın ve Tutkunun Şairi* (2020).

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Yazarın İkinci Baskıya Önsözü	13
Yazarın Önsözü	27
Teşekkür	31

GİRİŞ

Liberalizmin Sonu	35
-------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Sürdürülemez Liberalizm	55
-------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Bireycilikle Devletçiliği Birleştirmek	77
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bir Antikültür Olarak Liberalizm	99
----------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Teknoloji ve Özgürlüğün Yitirilişi	129
------------------------------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Liberal Sanatlara Karşı Liberalizm	149
------------------------------------	-----

ALTINCI BÖLÜM

Yeni Aristokrasi	171
------------------	-----

YEDİNCİ BÖLÜM

Yurttaşlığın İtibarsızlaşması	193
-------------------------------	-----

SONUÇ

Liberalizmden Sonra Özgürlük	217
Kaynakça	237
Dizin	247

Orta Çağ Hristiyanlığını yöneten ilke ile gündelik yaşam arasındaki mesafe, bu dönemi anlamlandırmada büyük güçlükler neden olur. Gibbon'ın *Tarih*'inde gizliden bir küçümsemeyle söz ettiği ve Hristiyan idealinin doğal insan faaliyeti karşısındaki ikiyüzlülüğü olarak görüp her fırsatta içgüdüsel bir şekilde bahsettiği sorun budur...

Yönetici sınıfın başat düşüncesi olan şövalyelik, dinî açıdan ideal olanla pratik arasında büyük bir boşluk bırakmıştır.

İdeal olan, savaşçı sınıfın savunduğu bir düzen anlayışıdır; bu da formülünü Yuvarlak Masa imgesinde yani doğanın kusursuz şeklinde bulmuştur. Kral Arthur'un şövalyeleri ejderhalara, büyücülere ve kötülere karşı doğrunun yanında savaşmış, vahşi bir dünyada düzeni sağlamıştır. Dolayısıyla onların yaşayan muadillerinden de teoride inancın savunucusu, adaletin destekçisi ve ezilenlerin koruyucusu olmaları beklenmektedir.

Oysa pratikte baskıcı olan bizzat kendileriydi. 14. yüzyıla gelindiğinde başlıca rahatsızlık kaynağı bizatihi şövalyelerin şiddeti ve yasa tanımazlıklarıydı. İdeal olanla gerçek olan arasındaki boşluk açılınca sistem çöker. Efsaneler ve öyküler hep bu gerçeği anlatır. Arthur masallarında Yuvarlak Masa içeriden çöker. Kılıç göle geri döner; hikâye sil baştan başlar. İnsan ne kadar şedit, yıkıcı, açgözlü ve sapkın olursa olsun düzen anlayışını hiç yitirmez ve yeniden arayışa geçer.

–Barbara Tuchman,

A Distant Mirror: The Calamitous 14th Century

ÖNSÖZ

Yale Üniversitesi Yayınevi'nin Siyaset ve Kültür dizisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Batı'nın ve dünyada giderek daha çok ülkenin ayırt edici özelliğinin ve övünç kaynağı olan halkın kendi kendini yönetmesinin her geçen gün gerilemekte olduğu ön kabulüyle yola çıkmaktadır. Gerilemeyi sezenler, bırakın bunun nasıl durdurulması gerektiği üzerinde uzlaşmayı, tanımını üzerinde dahi anlaşılamamaktadır. Üstelik zaman içinde daha da derinleşen bu görüş ayrılıkları bizzat gerilemenin bir parçası hâline gelmiştir. Çoğunluğun hâkimiyetini bireysel haklarla birleştiren liberal demokrasi 21. yüzyılın başlarında bir meşruiyet krizine girmiştir. Son yıllardaki liberal demokrasi pratiği ve bir uluslararası düzen ilkesi olarak büyüme vaatlerinin yerine getirilmesindeki başarısızlık ve sonuçta insanların daha fazla huzursuzlanıp seslerini yükseltmeye başlaması bu sorunları âşikar kılmıştır.

Bu gerilemenin belirtileri kolayca gözlenebilir: Servet dağılımında giderek artan bozulma; sivil toplum örgütlerinden sendikalara ve ailelere kadar geleneksel kurumların yozlaşması; siyaset, din, bilim ve basın gibi otoritelere karşı güvenin kaybı; adalette eşitliğin giderek hayal kırıklığına dönüşmesi ve açık ve deneysel bir toplum talep edenlerle birtakım geleneksel kurum ve uygulamaların korunmasını isteyenler arasındaki kutuplaşmanın daima artarak büyümesi. Ayrışma devam etmekle kalmayıp daha da derinleşmektedir. İnsanlar yeni toplumsal ve siyasi gruplara bölündükçe seçim sonuçları uzmanların kafasını daha

da karıştırıp endişeye sürüklerken kutuplaşma da derinleşmektedir. W. B. Yeats'ın "merkez tutunamıyor" mısraı bu tespiti yaptığı yüz yıl öncesi kadar günümüzün parçalanmış toplumu için de geçerlidir. Hatta Trump çağında merkezin neresi olduğu veya onu nasıl yeniden bulabileceğimiz ve onu nasıl elde tutabileceğimizi bile meçhuldür.

Patrick Deneen'in kaleme aldığı, bu dizinin ikinci kitabı *Liberalizm Neden Çöktü?* meşruiyet krizinin kaynağının bizatihi liberalizm olduğunu söylemektedir. Deneen'in kafasındaki liberalizm yaygın Amerikan söylemini yansıtan (bakış açınıza göre değişmekle birlikte) ilerici büyük yönetim ya da gözetim yönetim gibi dar tanımlardan farklıdır. Deneen liberalizmle siyasi felsefecilerin kafasındaki daha geniş tanımı, yani dünya üzerindeki liberal demokrasilerin üzerine inşa edildiği ilkeler dizisini kastetmektedir. *Liberalizm Neden Çöktü?* bugün liberalizmle ilgili bir dizi rahatsızlığı, akademik, siyasi ve popüler söylemde görülen rahatsızlıkları ifade eder. Sonuçta ortaya Aydınlanma filozofu Immanuel Kant ile özdeşleştirilen liberal bireysel özerklik kavramının kökenine dair çarpıcı ve geniş kapsamlı bir eleştiri çıkmaktadır. Burada "köken" metaforunu bilinçli olarak kullandık: Zira Deneen radikal bir eleştiri getirmekte, liberalizmin reformdan geçirilmesi değil artık emekli edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre sorun liberalizmin bireysel özerkliği gasp etmesi değil, başından beri bireysel özgürlüğü yanlış bir şekilde yüceltmesidir. Aradan geçen on yıllar bu yanlışlığı daha da belirgin hâle getirmiştir.

Bilim insanları liberalizme daha önce de radikal eleştiriler yöneltmişti. Marx ve takipçileriyle (Frankfurt Okulu dâhil) Foucault gibi postmodern düşünürler liberalizmi sol cenahtan yaylım ateşine tutmuştur. Nietzsche, Schmitt ve Katolik Kilisesi'ndeki gelenekçilerle diğer dinî kurumlarsa sağ cenahtan saldırı-

mıştır. Milbank ve Hauerwas ise tespit edilmesi zor bir yerden hücum etmiştir. Bu tür eleştiriler kaçınılmaz olarak diğer okul ve entelektüellerin sert tepkilerine yol açmıştır. Bunu –yani hâkim söylemi altüst etme ve eleştirinin rutin algılanma biçimini sorgulayıp onu yeniden yönlendirme, böylece halkın mevcut siyasi, toplumsal ve ekonomik kurum ve uygulamalar hakkında daha temelden düşünmesini sağlama işini– en iyi yapanlar da bu radikal eleştirmenlerdir.

Her türden okuyucu *Liberalizm Neden Çöktü?*'nün yalnızca düşüncelerini değil, siyasetle ve siyasi düzenimizle ilgili en sıkı sıkıya sarıldığımız varsayımlarımızı bile sorguladığını görecektir. Deneen'in kitabı yalnızca toplumsal hastalıkları liberalizmin ilk ilkelerine bağlamasıyla değil, aynı zamanda geleneksel sağ-sol yelpaze içinde kategorize etmeyi zorlaştırmasıyla da yıkıcıdır. Yazdığı birçok şey sosyal demokratları mutlu ederken serbest piyasa yanlılarını kızdıracaktır; başka birçok şey gelenekçileri yüreklendirirken toplumcu ilericileri kendinden soğutacaktır. Bazı okuyucular eleştirileri daha kolay kavramak ve belki de yok saymak adına kitabı yine de bilinen şu veya bu kategoriye koymakta ısrar edecektir. Ama bu eğilimden uzak durmak gerekmektedir, zira bizzat bu eğilim kutuplaşmış çağımızın bir belirtisi ve belki de Deneen'in savının niçin tam da bugün en çok zikretmemiz gereken sav olduğunun başlıca nedenidir.

James Davison Hunter ve
John M. Owen IV,
Dizi Editörleri

YAZARIN İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZÜ

Birçok okuyucu *Liberalizm Neden Çöktü?*'nün zamanlamasının mükemmel olduğunu söylüyor. Kitap siyaset teorisi hakkında yazılan bir eser için fazla ilgi gördü. Bu ilgi kısmen kitabın niteliğinden kaynaklanmakla birlikte (öyle umuyorum ki) esas olarak aniden bütün dünyayı saran liberal demokrasinin bıçak sırtında olduğu şeklindeki endişeden kaynaklanmaktadır. Kitap daha yayımlanmasından bir yıl önce bile hayal dahi edilemeyecek bir ihtiyacı karşıladı: “Tarihin Sonu” olduğu düşünülen liberalizmin hâkimiyetinin neden artık sonsuza dek sürmeyeceği sorusuna daha geniş bir cevap bulma arzusuydu bu. Kitap daha yayımlandığı ilk hafta liberalizmin yayın organı *New York Times*'ta çıkan iki köşe ve bir inceleme yazısı dâhil, Amerika'nın önde gelen bazı gazete ve dergilerine konu oldu ve tartışıldı.

Bu herkes gibi benim için de sürpriz oldu. Çünkü bu sayfalardaki tezleri on yıldan uzun bir zamandır çeşitli akademik yayımlarda, fikir dergilerinde ve internet sitelerinde zaten tekrarlıyordum. Bu kitabı bu konularla ilgili düşüncelerimin yeterince olgunlaştığını gördükten sonra ve herhangi bir siyasi olaylar dizisine girmeden yazmaya başladım. *Brexit* kararına, Donald Trump'ın seçilmesine ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki popülist seçim zaferleri dalgasına denk gelen zamanlama tesadüf olmakla birlikte son kertede şaşırtıcı değildi. Ama yine de bu ve bunlarla bağlantılı konular hakkında beklediğimden çok değerlendirmeye yapmam istendi.

Kitap Platon'un *Devlet*'i kadar eski bir tarz olan ve kökeni o tarza dayanan klasik "rejimin mantığı"nın araştırılmasını esas almaktadır. Bunun daha yeni ve öncül bir modeli Alexis de Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi*'sidir. Ben liberalizmin iflas etmesinin iç nedenlerine dikkat çekmek istedim; liberalizmin görünürdeki başarılarından büyük ölçüde mutlu olan liberal rejimlerin mensuplarının genelde fark edemediği bir iflastır bu. O yüzden kitabın aldığı tepki benim için sürpriz oldu. Zira ben sıradan bir gözlemcinin bile apaçık görmeye başladığı bir başarısızlığa cevap arayan geniş bir okuyucu kitlesinin değil, sadece dar bir siyaset teorisyeni kitlesinin, benim gibi düşünen memnuniyetsizlerin kitapla ilgileneceğini düşünüyordum.

Kitabın yayımlanmasından sonra gündeme gelen tartışmalar sırasında yaptığım çözümlerim mevcut gelişmelere nasıl bir yorum getirdiğine dair sayısız soruyla karşılaştım. Bu sorular beni, çözümlerimi üç yönde genişleten cevaplara götürdü. İlk olarak, ileri liberal demokrasilerde yaşayan birçok vatandaşın açık öfkesi hakkında ne düşündüğümü soranlara, liberalizmin temel değeri olan bireysel özerkliğin birçok vatandaşın özgürlüğünü hissedilir biçimde yitirmesine yol açan yapılar yaratmasındaki ironiyi inceleyen kitabın ilk bölümlerini işaret ediyorum. İkinci olarak, günümüz popülizminin kökenlerine ve yapısına dair sorulara, liberalizmin "yeni bir aristokrasi" yaratma çabalarının öfkeli bir vatandaş kitlesini kendi kaderlerinin siyasi kontrolünü yeniden kendi ellerine almaya ittiği cevabını veriyorum. Üçüncü olarak da kontrolsüz göçten transgenderizme kadar uzanan konulardan ortaya çıkan birçok rahatsızlığın kaynağına dair sorulara cevap olarak, bu (ve diğer) konuların liberalizmin geniş kitleler tarafından reddedilen bir tür *sınırsızlığa* olan bağlılığından kaynaklandığını söylüyorum. Kitapta bu konulara da değinmekle beraber, yöneltilecek soruların çokluğu karşısında her birini kısaca ele almakta yarar var.

ÖZERK BENLİĞİN ESARETİ

“Özgürlük” [*liberty*] çok eski bir sözcük olmakla birlikte liberalizmin nispeten daha yakın bir geçmişi vardır, sadece birkaç yüz yaşında olduğu söylenebilir. Bu durum özgürlüğün doğasının, ilk anlamının neredeyse tam tersini ifade edecek şekilde yeniden tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Antik ve Hristiyan anlayışlara göre özgürlük kendi kendini yönetme durumuydu ve bu da birey ya da siyasi topluluk eliyle olurdu. Kendi kendini yönetebilmek kolay olmadığından –temel ama inatçı arzular konusunda irade gücü ve öz disiplin gerektirdiğinden– özgürlüğe ulaşmak için bireysel tercihte birtakım kısıtlamalara gitmek gerekmekteydi. Bu sınırlama da esas olarak –her ne kadar yasanın bir yeri varsa da– ilan edilmiş yasalarla değil, gelenek şeklindeki yaygın toplumsal normlarla getirilebilirdi. Aquinolu Thomas’ın geleneği çoğu zaman kanundan üstün ve uzun vadeli rızaya dayanan bir tür yasa olarak büyük ölçüde böyle bir şeydi.

Liberalizmin yeniden tasavvur ettiği özgürlük bu eski anlayışın tam aksidir. Bu özgürlük geleneksel normlar da dâhil olmak üzere dış kısıtlamalardan mümkün olduğu kadar bağımsız olmaktır. Bu görüşe göre özgürlük üzerindeki tek sınırlama, aksi takdirde kontrolden çıkacak olan bireyleri düzen altında tutacak, layıkıyla uygulanan yasalar *olmalıdır*. Dolayısıyla liberalizm gelenekler dünyasını kaldırır ve onun yerine ilan edilmiş yasayı koyar. Ne ironiktir ki davranış toplumsal alanda kontrolsüz kaldığı için devletin yeni yasalar ve düzenleyici faaliyetler aracılığıyla sürekli büyümesi gerekir. Devletin sürekli genişleyen kontrol alanına paralel olarak “Özgürlük İmparatorluğu” da hızla büyür.

Aynı dinamikler ekonomik alanda da görülür: Bir ekonomide bireysel tercihin hâkim olabilmesi için pazardaki yapay sınırların kaldırılması gerekir. Bir zamanlar şehir (*polis*) çerçeve-

sinde tanımlanıp sınırlanan pazar son kertede sınırsız hâle gelmelidir. Yani liberalizmin mantığı devletin ve pazarın neredeyse sınırsız bir şekilde genişlemesini gerektirir. Devasa bir devlet yapısı ve küreselleşmiş bir ekonomi, ki bunların ikisi de bireyin özgürleşmesi adına yaratılmıştır, bir araya gelerek bireyi güçsüzleştirir ve tam da onun özgürlüğü adına devreye sokulan yapıların altında ezilmesine yol açar. Liberal demokrasilerde seçimle ilgili mevcut hoşnutsuzluklar devasa ekonomik güçlere, uzak ve yönetilemeyen devlet yapılarına yönelir. Günümüzün liberalleri bu tip “popülist” tepkileri kabul etmez. Oysa bunlar ekonomik ve siyasal alanların yönetilememesine verilen bir tepki olup, giderek daha fazla idarileşen devletle millî olmaktan çıkan ekonomi üzerindeki siyasal kontrolü yeniden sağlamaya yönelik köklü girişimlerdir. Liberaller bu tür popülizmi derhal “antidemokratik” ilan etseler de bilinen bütün sorunlarına rağmen –ki buna demagoglar tarafından kolayca manipüle edilebilmesi de dâhildir– merkezîleşmiş devlet yapılarıyla küresel pazarın halkın iradesi altına alınmasına yönelik mevcut girişimler, tam da bizatihi ‘demos’ eliyle yürütüldüğü için liberalleri kaygılandıran enerjik bir demokratik dürtünün işaretleridir.

NEOLİBERAL DEMOKRASİ

Bir bölümü liberalizmin demokratik enerjileri nasıl kendi lehine olacak şekilde içerdğine (*kooptasyon*) ayırıyorum. Liberalizm bir yandan (soyut bir “toplumsal sözleşme” adı altında) teorik bir demokratik meşruiyet peşinde koşarken diğer yandan gerçek demokratik uygulamaları kısıtlar. Liberalizmin çıkış noktasında çoğu zaman demokratik oluşumlar yaratma çabaları vardır ama diğer yandan da gerçek demokratik katılımı ve yönetimi engel-